

Өдгэ цагин хальмг түүкин тускар

(Экльцнь 112-ч номертэ газетд).

Булгын Мандж хойрин хоорнд орлцгч Өлзэт күүкнэ нерн умшачнрт тодлдна.

Нег цагт Булгынла сэн йовсн Өлзэт хөөнь хов тарадж, үр күүкән дорацулхар седнэ. Түүкин экльцд Өлзэт шудрмг, олнол элтэ, багчудин көтлврч бээдлтэгээр, тодрха бишэр үзүлгддженэ. Эн күүкн сургьультэ (сүүдннь мотористин курет одна), комсомолин зерглэнд бээх наста күүкн. Эн күүкнэ бэрц-бээдлнь чигн, кесн хамгнь чигн умшсн улст таасгдхш, түүнэ гаргьсн йовдлмуднь нег-негилэри ирлцхш. Бийиннь үр Булгыниг көгшин күүкн гидж, чирэди нь му келдж гундана. Бийэсн ах Манджас ямаран чигн үг соньсад уга бээдж, **мини иньм** гидж, бас чирэди нь келдж, олна нүүрт зарлна. Мандж терүгинь буру гихш.

Бийинь «диилсн» Булгынд хордхларн, «олзта» гидж **ховлад, худл зэньг гарана**. Ховинь, худлинь тарахд амтн дөнъ болна: «зэньг» Сэани экнд, Шикртд, Шоньхрахнд, Богьрад, Хар Уснд күүрнэ.

Олн амтн ягьад худл-үнн хойринг ийлгэдж эс чадгинь медгдхш.

Хов тараснь багъ болад, Өлзэт **өршэньгүү уга йовдл татна**: тарасн зэньгнь орчлнь кедэд, хэрү бийүрнь ирхлэ, эс медсн болдж, Булгынд күүргдж авч ирнэ. Иигэд хов цацад йовсн бийнь, Өлзэтиг күүн хөрхш, олн бурушахш.

Өлзэтин тускар бичэч ю санджачхнь бас медгдхш. Өлзэтиг бурушаджах темдг түүкд уга.

Түүкин тускар нег цөөкн онц темдг өгх кэрг бас учрджана.

Түүкин экльцд Мандж разьезд деер нег «хар улан» күүкнлэ харгьсна тускар келгдлэ. Аньгин (бөлгин) чилгч күүртл тер күүкн дэждж манла харгьдjaxш.

Наадна (пьесин) түрүнд, сцен деер бу өлгэтэ бээхлэ, көшг хаагдхин өмн өргнд чигн тер бу хагдх зөвтэ (чөөджэр цитатлджанав — К. Т.) гих ухата үг Антон Павлович Чехов келсми. Тер мет, түүкин экльцд харгьсн «хар улан» күүкн хөөннь чигн харгьх зөвтэ, эс гидж тер күүкн керг угагьар өлгэтэ бу мет болдж гарх. Ахрар келхд, ямаран чигн зокъялд үлү күүн, үлү, керг уга йовдл учрх зөв уга. Зокъялин цуг героймуд, теднэ кесн тоотнь цугьар нег гол-

идейин гардврт йовх зөвтэ. Иим гол сюжетэс хаджисн, салсн, ацлсн тоотнь элвг болад, орлцсн улснь тоогьарн олн болсарн, түүкин композиц (тосхлт) тас уга, кев тату бол гидж темдглхмн.

Түүкд дегд олн орлцачнр бээнэ, кесг газрин нерн орна; эн кесг орлцачнрин тускар, эн газрмудин, хотдин тускар юн чигн эс келгддж. Ухалхла, **Пүрвэн Бадм, Синтрэ Точча, Саньгьджин Мацна, Ширэн Мирдэ** гисн нерд умшсн улст ямаран тоолвр орулджана? Юн улсв эдн? Кенд эн **список** кергтэв? Эсклэ, тер келгдсн хотдин нердэс газрнь ямарань медгддженү? Уга.

Зармдэн автор эн иим болдмн, тер тиим болдмн гидж, умшачнрт сургьмджан өгчөх бээдлтэгээр керг уга үг келчкнэ. Тернь йир эвго болдж гарна. Эннь — цомрха йовдл, гольшин темдг биш гидж келх ухан орна.

«Хөөт экин гарт өссн күүкдт эрт ухан ордмн» гисн **зокал** тогтагдн. Эктэ-эцктэгээр өсклэ, кесгтэн му хгар йовад йовдв? Эрт ухата болхин кергт, эрк биш ончрх зөвтэв? Иим биш. «Ончэр өсджэх күүкд эртэс авк керсү, амтнэ ааца медг болна» гих тоолвран автор керг угагьар дегд лавлад келчкдж. Дарунь: «Артист амтн ил үгтэ болна» — гисн «афоризм» генткн төрнэ. Эн юн гисн утхта үг?

Орчулад халай. «Артисты — люди кровенные», эсклэ «Артисты — люди циничные» гидж орчулгдхмн. Юньгад? Тер цагт мана артистнр тавн джигд институт төгскэд ирсн, культури фронтин нёр цергләчнрнр болдж йовсмн. Эрдм-серл олд тархадж йовсн тер цагин артистнрин тускар тиим буру тодлвр мана умшачнрт үлдәдж болшго.

Урн үгин зокъялд тернь тиим, эннь иим гидж лавлдж батлджаснд орхнь, әмтнә бәәдл, теднә кесн тоотиг үзүләд сургьмджлснь ик болдг. Тиим, иим, тиигдмн, иигдмн гих аацата үгмүд түүкин жанрла ирлцхш. Эн — сургьул-номин стиль.

Статьян цоокн төрин дигинь гаргъхла, иим болх.

Түүкин голлгч героймуднь — Булгын Мандж хойр — дегд «зүткәтә» улс болдж гарч. Эднә тускар автор эврәннн орман (позицән) эздлж батлад уга. Түүкд орлцач улсин үүлдврмүдин «әннь чик, әнүгинь умшачнрт үл» кедж үзүлхмн; тернь буру, хаджгьр, терүгинь бурушагъад, умшачнр терүнд дурго болдгар бичдж үзүлхмн» гих авторин седвр бәәхугань медгдхш. Эннь чик күн, әнүнд кезә болвчн иткддж, ицдж болхмн гих герой түүкд уга. Юмна түрүнд Мандж Олзәт хойр иим: «Олзәт минн әнбир үр күүкн, әнүнлә әмн-седкәән селв-

цдж, ю болвчн даалгьдж чадхв» гидж Булгын терүнә тускар келдж чадшго. «Мандж минн итклтә иньгм, залум, кезә чигн намаг өблүлшго, буру йовдл гаргъшго» гидж Манджин тускар Булгын бас келдж чадшго: кезә чигн «хәләдин дуудлгьар» далдан күүк дахад, Мандж Булгынан меклчкхмн.

Эдн олн туста ончта көдлмш бас кегъад уга. Чик күн (положительный герой) болдж гарм бәәдлтә гих ганцхн орлцач бәәнә: Булгын. Болв Булгынә өслтин хаалгьнь дегд зовлнъта, әнүг даджрдг тоотнь ода бийнь багърад уга. Ноолданд теслчх селмәр Булгын бийән агад уга, моральн теслтин күчн болгч медрл уга. Булгынә өслт үзүлх хаалгъ дегд бүтнъгүү, күчр.

Эн дегтр, эн кевтән үлдхлә, умшачнрт, тер дотр багъ наста умшачнрт идеян өслтин зер-зев болшго, ямаран чигн сургьмдж күүнд өгчәхш.

Дегтрин барт гарсн түрүн әнъгинь умшачнрин, шинджлсн улсин темдгүдәс иштәгъәр әкнәснь авн сүл күртлнь ясад, әс гихлә ик зуугьинь шинәс бичәд, дарук әнъгсиннь зурагьинь шинәс хәләгъад, өмнән идеян ик күцл тавәд, өдгә цагин, партин тәвсн даалгьврмудла ирлцтәгъәр түүкән бичдж дуусхла, Балакан Алексей олд кертә дегтр өгх гидж күләддж болхмн.

Балакан Алексей олн зүсн тодлвр-та, сонъсврта, хурц нүдәр әмтнә бәәдл шинджләд йовдг күн гидж түүкәс медгдджәнә. Багъчудас насарн хол әс одсндан, хальмг багъчудин бәәдл-джиргъл, ухан-седкл му бишәр илдкдж, багъ наста тосхачнрин, малч-хөбчнрин, сургьульчнрин тускар олн зокъял бичх гидж күләгдджәнә.

Болв ән ик күцлтән Алексей ик сургьулин дөнъгәр күрхмн. Бичәчин шишлнь сургьульн татг, урн үгәр бичлгьнә зоклалмуд сәәнәр әс меднәс, идеян хәләцнь батад уга болснас кәлтә түүяднь кесг әндү гарч. Олна селвг сонъсад, гольшг кевәр әндү-хаджгьр тоотан чиклхлә, эклгч бичәчин диилврнрн олн болхнь лавта.

Хальмр бичәчнрин организац Балакаевд ик дөнъ өгх зөвтә. Дамшлт-та бичәчнр түүкиг гарар бичгдсн дээрнь оньган өгч хәләгъад, әндү хамгинь цаг дээрнь келдж өгсн болхла, ән түүк иим сулар, олн әндүтә-гъәр барлгдхн уга билә. «Теегин герлд» кесг сулхн чинртә, янәмудта зокъялмуд барлгдсна учрнь — бичәчнрин организацд мег-негндән дөнъ өгч, бичсән оларн шалгьдж, әндү-гьинь урдаснь чиклдг практик тогтад угам уршг.